

Катарина М. Митровић

Институт за етнологију и антропологију, Филозофски факултет у Београду
kmmitrovic@gmail.com

Заједно сами: могућности и ограничења зрелог заједничког становања током пандемије ковида 19

Предмет овог рада су културне представе везане за болест, бригу и зависност у домаћинствима такозваног „зрелог заједничког становања“. Овај концепт односи се на породице у којима родитељи живе са својом одраслом децом и у фокус ставља феномен „продужене младости“, те дужу транзицију у одраслост, економску и стамбену зависност младих људи у родитељском дому. Живот младих са родитељима у истраживањима и наративима често се доживљава као ствар принуде, условљене политичким и економским стањем у земљи. Имајући у виду околности под којима се одвијала и модификовала ситуација са пандемијом ковида 19, од вишемесечног страха и панике до формалног затварања у виду карантина, у раду дискутујем о породичним динамикама, подели послова и евентуалним променама улога чланова породице који се сматрају одговорним за одржавање домаћинства, набавку и слично. Даље, анализирам перцепцију промена, преиспитујући да ли се однос према заједничком животу мења у ситуацији пандемије ковида 19, посебно испитујући начин на који испитаници тумаче сопствене улоге, обавезе у оквиру домаћинства и бригу о његовим члановима. Циљ овог рада је да преиспита могућности и ограничења породичне кохабитације у потрази за одговором на питање да ли млади људи и њихови родитељи суживот током пандемије перципирају као позитивну и стратешку или пак негативну и опасну околност. Дискутује се и о томе да ли су млади, посматрани као опасност у јавној сфери, доживљени и као ризик у оквиру својих домова. Рад ће се ослањати на резултате квалитативног истраживања спроведеног у Београду од априла 2020. године међу младима и њиховим родитељима.

Кључне речи: продужена младост, зрело заједничко становање, Београд, млади, ковид 19

Together Alone: Opportunities and Limitations of Mature Coresidency during the COVID-19 Pandemic

The subject of this paper are cultural representations of disease, care and dependence in households of the so-called “mature coresidency”. This concept refers to families in which parents live with their adult children and focuses on the phenomenon of “extended youth” – longer transition to adulthood, economic and residential dependence of young people in the parental home. The life of young people with their parents, in research and narratives, is often perceived as a forced, conditioned by the political and economic situation in the

country. Having in mind the circumstances under which the situation with the COVID-19 pandemic developed and changed, from months of fear and panic to formal closure in the form of quarantine, I discuss family dynamics, division of labor, and possible changes in the roles of family members responsible for household maintenance, grocery shopping etc. Furthermore, I analyze whether the attitude towards living together has changed in the situation of the COVID-19 pandemic, by examining how interlocutors interpret their own roles, obligations within the household and care for its members. The aim of this paper is to review the opportunities and limitations of family cohabitation while examining whether young people and their parents perceive coresidency during the pandemic as a positive and strategic, or a negative and dangerous circumstance. Moreover, it will be discussed if young people, perceived as a risk in public sphere, are also perceived as a risk within their own households. The paper relies on the results of a qualitative research conducted in Belgrade since April 2020 among young adults their parents.

Key words: extended youth, mature coresidency, Belgrade, youth, COVID-19

Увод

Овај рад настоји да укаже на културне представе о болести, кризи и зависности кроз феномен „продужене младости“ и стамбени аранжман зрелог заједничког становања, а у светлу пандемије ковида 19. „Продужавање“ младости односи се на феномен „пролонгирања“ ове фазе у односу на животни ток који се у проучаваном друштву сматра „нормалним“. Конкретније, сматра се да је младост продужена уколико људи који су правно зрели, који поседују одређену психолошку, социјалну и другу аутономију, ипак зависе од својих родитеља економски, финансијски, стамбено или у погледу доношења одлука (Milić 2001, 165; Corijn & Klijzing 2001, 3). Њихова отежана транзиција у одраслост може се анализирати различитим факторима, економским или политичким околностима, а статус лиминости, неодређеног чекања, „заглављености“, „закочености“, „не-постајања“ постаје све чешћа тема антрополога и социолога широм света (Corijn & Klijzing 2001; Nonwana 2012; Romero, García & Villamor 2013; Gouglas 2013; Khosravi 2017). Зрело заједничко становање (енгл. *mature coresidency* или *parental coresidency*) може се дефинисати као животни аранжман у којем „одрасли у настајању“, односно млади одраслог доба, деле дом са својим родитељима и то у животном добу које се у одређеном друштву сматра нормативним за самостално становање (Mitchell & Lennox 2020, 223). Такође, ови појмови подразумевају и подршку коју родитељи пружају својој одраслој деци, при чему деца у оваквим домаћинствима могу штедети новац и/или добијати свакодневну помоћ у различитим формама: савете, храну или негу (Fingerman 2017, 3). Увођење појма „зрело заједничко становање“ у контексту пандемије ковида 19 сматрам важним јер отвара могућност преиспитивања бриге у новим околностима. „Нова нормалност“ младих људи који живе са својим родитељима утиче на њихову транзицију ка новим одговорностима које на изванредан начин постају „друштвено додељене“: млади који живе са родитељима у пандемијском контексту, уместо примаоци бриге, постају очекивани пружаоци бриге.

Теоријско-методолошки оквир

При дискусији о културним представама везаним за болест, бригу и зависност у контексту феномена „продужене младости“, зрелог заједничког становања и ковид-19 пандемије, ослањам се на истраживање које сам обавила у периоду од августа 2019. до новембра 2020. у Београду. У раду се посебно фокусирам на резултате добијене током првих неколико месеци од проглашења пандемије и ванредног стања у Србији. Истраживање сам, пре пандемије и током ње, спровела користећи квалитативни метод и полуструктуриране дубинске интервјуе, са жељом да истражим културне представе о младости, родитељству, бризи, домаћинству и граду, те укажем на културне факторе који обликују феномен „продужене младости“ (Mitrović 2021). У истраживању је учествовало тридесет и троје испитаника, седамнаесторо младих испитаника из Београда који живе у аранжману зрелог заједничког становања, као и шеснаесторо испитаника родитеља. Испитаници су бирани тако што би један саговорник препоручивао следећег саговорника или указивао на породицу коју сматра погодном за истраживачку тему. Узорак се, сходно томе, може дефинисати као узорак по препоруци или „узорак добијен по принципу грудве снега“ (Vučinić Nešković 2013, 33–34). Будући да је истраживање требало да преиспита културне представе које утичу на „феномен продужене“ младости дајући алтернативно тумачење „изнуђености“ продужене младости економским и политичким факторима (Mihailović 2004, 29), за испитанике су бирани млади људи који живе са родитељима, а зарађују „довољно за самосталан живот“. Појам „младости“ у истраживању сам користила као идентитетски појам, а у складу са културним доживљајем младости коју испитаници смештају „у широк распон година од краја детињства до зрелости доживљене у касним тридесетим“ (Mitrović 2021, 54). Када је реч о „довољној заради“, и она се у истраживању такође ослања на представе самих испитаника, и то из два разлога: 1) како би се анализирао перцепција „довољног“ и „неопходног“ за живот, те како би се дошло до представе о „доброј“ плати у домаћем контексту; 2) како би се заобишао прорачун „потрошачке корпе“ и просечне плате на територији проучаваног града, будући да званични подаци не препознају сиву економију и нове типове делатности (попут *freelance* послова). Сматрала сам да је овако постављен узорак добар јер истиче популацију која може да приушти самосталан живот, али то не чини. Коначно, испитаници родитељи нису посебно бирани, већ су у питању били родитељи интервјуисаних младих.

Ток истраживања, посебно његов теренски аспект, модификовала је ситуација настала по избијању пандемије ковида 19, нарочито током првих пар месеци од увођења ванредног стања. Пре свега, дошло је до преиспитивања приступа терену, као и страха од заражавања учесника у истраживању. Друго, донедавно мале раздаљине између истраживача и испитиваних постале су тешко премостиве услед обустављања градског и приградског саобраћаја, при чему се грађанима саветовала такозвана „социјална изолација“. Коначно, увођењем ванредног стања и полицијског часа, донета је забрана кретања

током дела дана који би испитаници углавном користили за разговор са истраживачем. Све наведено довело је до нових метода и флексибилности истраживачког процеса који је резултовао „премештањем“ терена на интернет. Током ове фазе истраживања интервјуисала сам тринаесторо (од наведених тридесет и троје) испитаника, чије наративе користим у овом раду.¹ У питању су били чланови шест породица, осам жена и пет мушкараца, односно седам испитаника – родитеља (старости од 47 до 60 година) и шест испитаника – младих (старости од 24 до 32 године) интервјуисаних у априлу и мају 2020. године. Међу мојим младим испитаницима било је три мушкарца и три жене, четворо са високом и двоје са средњом стручном спремом. Међу испитаницима – родитељима било је пет жена и два мушкарца, од којих две испитанице имају високу стручну спрему, двоје испитаника вишу, а троје средњу стручну спрему. Испитаници живе у Београду, на територијама општина Вождовац (Душановац), Звездара (Лион и Велики Мокри Луг), Гроцка (Врчин), Чукарица (Баново брдо) и Раковица (Насеље).² Већина испитаника је запослена и сматра своја месечна примања просечним или добрим у односу на услове живота у Србији.

Сви интервјуи обављени су онлајн, посредством платформи Скајп и Вајбер. Промишљања и праксе попут премештања антрополошког терена и података на интернет мрежу, разликовања пасивних и активних метода прикупљања података у виртуелној реалности, као и разликовања интернета као терена и као средства за спровођење истраживања биле су тема антрополошких радова и пре пандемије ковида 19 (Gavrilović 2004; Trifunović 2010; Blagojević 2011). Интернет као средство послужио је и у овом истраживању, и то као најбоља, ако не и једина, алтернатива у ситуацији ванредног стања, полицијског часа и повећаног ризика који је контакт са људима, као суштину теренског истраживања, учинио потенцијално опасним или непријатним. Сматрам да је у овом контексту обављено истраживање пријало мојим саговорницима, пружајући им прилику да опишу и дефинишу своје искуство нове ситуације, изразе своје мишљење и понуде објашњења „нове нормалности“. Истраживање је на изванредан начин „ухватило моменат“ и представило бригу у домаћинствима зрелог заједничког становања у тренутку највеће неизвесности и страха.

Интересанте промене у резултатима истраживања, као и одговори у којима се, у односу на истраживачку тему, наглашава да ли се неки став или ситуација односи на време „пре“ или време „сад“, навело ме је да детаљније приступим анализи зрелог заједничког становања и „продужене младости“ у

¹ Испитаницима сам гарантовала анонимност, те наглашавам да су имена која се у раду помињу псеудоними, док су основне информације о информантима наведене преко ознака „м“ или „ж“ у зависности од пола/рода, као и бројем који означава године старости испитаника.

² У контексту београдских насеља и крајева, важно је напоменути да испитаници живе на територији општина које се одређују као *чисто градске*, *мешовите градске* и *приградске*, а у односу на густину насељености, инфраструктуру и број становника (Pavlović 2009, 18).

ванредним околностима повећаног страха од конкретне болести. Наиме, у „нормалним“ или „регуларним“ околностима пре пандемије, резултати истраживања потврђивали су почетну хипотезу о великом уделу културних представа о младости и родитељству у локалном контексту (Mitrović 2021, 166–172), кроз које се емоције и брига у истраживаним породицама може посматрати кроз призму фамилизма и детецентричности, као и наратива о „добром“ родитељству које подразумева велика родитељска одрицања (Milić 2007; Tomašević 2017). Даље, брига у породици и брига о домаћинству углавном се разуме као брига родитеља за децу или брига родитеља у домаћинству. Околности избијања пандемије модификују претходне динамике, тема бриге чланова домаћинства једних о другима постаје важнија, као и наративи о прилагођавању дељеног животног простора у дељени радни простор. Јавни дискурс који је током првих месеци пандемије у Србији посебно наглашавао бригу о „старијима“, такође је утицао на наративе мојих испитаника – младих, али и њихових родитеља. Сходно томе, циљ овог рада биће да подстакне дискусију о породичним динамикама и динамикама у домаћинствима зрелог заједничког становања у контексту пандемије, као и да преиспита однос према овом животном аранжману, његовим могућностима и ограничењима.

Брига о својима

У овом раду посебно је важно нагласити на који начин је конструисана и реализована брига у контексту пандемије ковида 19. Такође, битно је указати на начине конструисања нове позиције деце и младих, према којима се они померају са позиције центра породичног живота, окоснице унутарпородичног живота око које су организоване нега и пажња, уобличене моралним императивом бриге за зависно дете и идејом о родитељској одговорности за добробит детета (Milić 2007, 162; Tomašević 2017, 164) ка променама статуса, односно делимичној инверзији, „у *негативно конотирану друштвену категорију* којом се подстиче уверење да најмлађи део популације представља (потенцијалне) клицоноше чију је слободну циркулацију у друштву неопходно силом санкционисати и ставити под строги надзор“ (Pišev, Žikić & Stajić 2020, 849). Пишев, Жикић и Стајић посебно наглашавају да је инверзија делимична, наводећи дискриминисаност деце и младих у јавној, али не и у приватној сфери. Ипак, представе о деци као претњи – друштвено неосвећеној и лишеној одговорности за друге – стварају атмосферу страха од деце која делује тако што изврше „једну елементарну културну представу о стварности (‘деца су чиста’) у своју супротност (‘деца су опасна’) и тиме дестабилизују неке темељне културне представе које саобраћају са нашим дељеним доживљајем стварног“ (Pišev, Žikić & Stajić 2020, 849). Став о страху од деце и младих у породицама у којима родитељи живе са својом одраслом децом, као и представе о њима као „клицоношама“ биће детаљно преиспитане у овом раду.

Разматрајући концепт бриге приступићу јој на два начина и то узевши у обзир 1) *бригу као емоцију*, односно „праксу емпатичне имагинације, одговорности, потврђивања и солидарности са онима којима је помоћ потребна“ (Kleinman 2009, 293; наведено према: Biehl 2012, 250) и 2) *бригу као радњу* која се испољава кроз конкретне праксе и поступке делања, или овде, у случају заразне болести, не-делања и избегавања оних који су предмет бриге. Фокус бриге са деце и младих у породицама у „нормалним“ околностима премешта се на родитеље у породицама у контексту пандемије ковида-19. Такође, повећана брига везује се и за још старије чланове породице, посебно уколико живе у истом домаћинству са испитаницима. Сматрам да се појачана брига за старије у контексту пандемије коронавируса може тумачити посредством неколико фактора.

Прво, требало би имати на уму природу саме болести ковид 19, односно онога што до сада о њој знамо када је реч о односу смртности и година старости заражених појединаца. Наиме, болест ковид-19 појавила се у Вухану у Кини почетком децембра 2019. године, одакле се брзо ширила Кином и остатком света. Вирус који изазива болест зове се SARS-CoV-2, односно „тешки акутни респираторни синдром коронавирус 2“ (енгл. *severe acute respiratory syndrome coronavirus 2*) што указује и на природу саме болести као болести органа за дисање (Jin et al. 2020). Коронавирус припада великој породици вируса који могу деловати у широком распону – од болести која наликује обичној прехлади до тешке упале плућа, те клиничке слике какву изазива SARS или MERS (Jin et al. 2020). Према различитим глобалним и изолованим истраживањима у оквиру држава, медицински тимови дошли су до закључка да је највиша стопа смртности од овог вируса забележена међу пацијентима који припадају категорији „старих“, те да се шансе да болест има фатални исход повећавају са годинама старости пацијената. Велики утицај старости на смртност показује се према одговарајућем прагу, а почев од педесет, а посебно преко шездесет година старости, с тим што опасност од смртог исхода нагло расте са сваком следећом деценијом живота. Највећа стопа морталитета показала се међу старијима од осамдесет или деведесет година (Bonanad et al. 2020; Onder, Rezza & Brusaferro 2020). Наравно, старост није једини фактор који утиче на смртност али је, поред других параметара који се односе на здравствено стање организма, истакнута као важан фактор (Zhou et al. 2020). Аутори често објашњавају демографске податке и ширим културним и демографским контекстом који варира у зависности од друштва, те додатно елаборирају старост укупне популације, учесталости интергенерацијских контаката и праксе великих породичних домаћинстава, као и промене у подацима по успостављању различитих јавних политика и мера (Dowd et al. 2020). Иако су касније студије показале да је међу децом и младима могућа тежа клиничка слика, важно је напоменути да је у почетку пандемије болест представљена као превасходно болест старијих чланова друштва.

Друго, адекватна брига државе, перципирана као брига о својим грађанима, у контексту пандемије моделована је тако да заштити

најугроженије и спречи ширење вируса. Сходно томе, у Србији је 15. марта 2020. уведено „ванредно стање“ у периоду од 35 дана (до 6. јуна 2020) које према члану 200 Устава Републике Србије проглашава Народна скупштина „када јавна опасност угрожава опстанак државе или грађана“.³ Ванредно стање са собом доноси и јавни дискурс „ратног стања“ које се осим специфичне, ратне терминологије (Pišev, Žikić & Stajić 2020), одликује и, са аспекта људских права, проблематичном и ауторитарном политиком примењиваном и у другим државама региона (видети: Milenković 2019, 444). Мере донете по увођењу ванредног стања онемогућиле су окупљања, рад установа и трговина чија примарна делатност није у домену прехране, фармације и здравства. Једна од најдрастичнијих мера, у складу са подацима о ризицима које носе године старости, била је и апсолутна забрана кретања⁴ за старије од 65 година у градовима, односно старије од 70 година у сеоским срединама. Казна за кршење ове стриктне забране која је трајала 33 дана, почевши од 18. марта 2020. године, износила је од 50.000 до 150.000 динара што је, како истиче Миленковић, „еквивалент вредности две до шест просечних месечних пензија“ (Milenković 2019, 451). Ове мере временом су се мењале, што је за људе старије од 65 (односно 70) година значило да могу сами отићи у куповину једном недељно у раним јутарњим часовима (између четири и седам ујутру) или прошетати три пута недељно (уторком, петком и недељом) по пола сата, а у време полицијског часа, односно када други грађани не излазе из својих домова.⁵ Ова шетња била је, дакле, ограничена периодом од шест часова по подне до један после поноћи, а максимално удаљавање износило је шестсто метара од места становања. Имајући у виду претходно наведено, јасно је да су државне мере превасходно формулисане тако да „чувају старије чланове друштва“, али и да је људима на које су се односиле била потребна брига других чланова заједнице како би намирили основне животне потребе.

Треће, осим забране кретања и мера које су „старије“ изоловале од остатка популације, јавни и медијски дискурс појачава наратив „бриге о старима“ кроз често указивање на „наше родитеље“, „баке и деке“, „наше најстарије“. Истицање бриге као праксе и као емоције, а усмерене ка грађанима који по годинама старости припадају категорији старих, може се видети у обраћању председника Србије Александра Вучића поводом проглашења ванредног стања. Мера увођења ванредног стања и забране кретања старијих грађана објашњава се ставом да од последица вируса „неће страдати наша деца, страдаће наши родитељи“, да је у питању „битка за наше старе и болесне који су мета овог жестоког напада“, „борба за оне који су стварали ову земљу, градили ову земљу“, „за наше родитеље и наше старије који су изградили наше градове и наша села, изградили су нам путеве и

³ Устав Републике Србије (2006) *Службени гласник* 98/2006.

⁴ „Од сутра на снази забрана кретања за старије од 65 година“, објављено 17. марта 2020.

⁵ „Penzioneri u petak mogu u kupovinu, termin isti kao i prošle nedelje“ објављено 15. априла 2020.

пруге“ док су мере Владе „одлука донета из љубави према пензионерима, према нашим родитељима“, будући да „морамо урадити све што можемо да тим дивним људима помогнемо“.⁶ Фокусирајући се на дискурзивно уобличавање и телеолошко употребљавање болести ковида 19 у вестима које образлажу мере које је доносио Кризни штаб, а потом и Влада Републике Србије, Жикић, Стајић и Пишев наглашавају усмереност борбе на чување људи у најстаријој животној доби:

„Ковид-19 постао је, тако, у дискурзивном и медијском смислу пре свега болест старих људи. Издвајање, или наглашавање, тог елемента малопре описаног културно когнитивног обрасца дате болести представљено је као намераван чин. Његова сврха, па са њом и смисао целокупног низа предузетих мера, јесте друштвена, тачније међугенерациска солидарност“ (Žikić, Stajić & Pišev 2020, 956).

Са друге стране, одсуство међугенерациске солидарности оштро се критикује, при чему се наводи да епидемиолози „прозивају непослушне“ младе генерације које су највећи проблем у борби са вирусом.⁷ „Непослушност“ младих који се „играју са короном“ у Србији и свету посебно се критикује после укидања ванредног стања, током летњих месеци 2020. године.⁸ Сматра се да су млади неодговорни, али и сналажљиви, када је у питању заобилажење донетих мера, те током лета 2020. медији пишу о младима који користе паркове и платое испред зграда како би се окупили, што представља „плес са ђаволом“, док се у сусрет Новој 2021. години чешће организују кућне журке и изнајмљују „станови на дан“ како би се окупило веће друштво.⁹ У текстовима се истиче да је свако неодговорно понашање додатни ризик, као и да би одговорним понашањем и „одупирањем нагону за изласцима“ млади могли да помогну својим укућанима и ширем друштву.

Сходно свему наведеном, сматрам да је адекватна брига током пандемије ковида 19, културно конструисана као брига за старије, што се на микронивоу породице пресликало на „бригу о својима“ – пре свега о људима са којима се живи, али и другим члановима породице који из различитих разлога, правних или здравствених, не би требало да излазе из својих домова. Као важни играчи истакнути су млади који могу да помогну или могу да доведу у велику опасност своју породицу и друштво. Бригу у оквиру породице овде користим као „посебну врсту друштвене радње која се врши међу људима који се међусобно перципирају као да припадају једни другима

⁶ „Uživo – obraćanje naciji predsednika Srbije Aleksandra Vučića o uvođenju vanrednog stanja“, објављено 15. марта 2020.

⁷ „MLADI I KORONA: Zašto ih epidemiolozi sve češće 'prozivaju'“, објављено 23. јуна 2020.

⁸ „Mladi u Srbiji su pronašli 'rupu u zakonu' i započeli trend koji ne sme da zaživi“, објављено 28. јула 2020.; „Do you really need to party? WHO asks world's youth“, објављено 7. августа 2020.

⁹ „MLADI NE POŠTUJU MERE! Pronašli su i novo mesto za ŽURKE u doba KORONE! OVO je suludo!“, објављено 9. децембра 2020.

кроз сродство, те који перформирају припадност кроз бригу“ (Alber & Drotbohm 2015, 7). Центар бриге у оквиру породице су појединци за које се мисли да су им помоћ, брига и нега најпотребније – углавном деца и стари, а у контексту пандемије „старији“ и „још старији“.

Страх од деце или страх за децу: дискусија

Говорећи о периоду почетка пандемије ковида 19, испитаници наводе своја прва сазнања о овој новој болести и описују промене настале у пословном и приватном окружењу. Такође, они коментаришу мере Владе и реакције појединих политичара, а посебно истичу став о струци – о лекарима у Кризном штабу и њиховој политичкој улози, са једне стране, и лекарима на терену као најодговорнијим и најхрабријим представницима друштва, са друге. Испитаници се током интервјуа осврћу и на своје тренутно здравствено стање, исказујући став о болести и процењујући своје шансе у случају заражавања. Једна испитаница, наглашава свој страх од потенцијалног заражавања вирусом корона:

Ја са 80% рада плућа, са 60% рада срца, ја ако закачим и да останем, да останем жива, ти дајеш могућност 50% плућима која су на 80. Значи ја ћу са 40% касније живети. Са 40 – онда боље ме убиј него ме пусти такву, значи инвалид за сва времена. (ИНФЖ, 47)

Друга испитаница која је због свог здравственог стања (хроничне болести, хипертензије, аутоимуног обољења и проблема са штитном жлездом) као и због година старости, брзо по појави вируса корона у Србији ослобођена радне обавезе – сматра такву заштиту, као и новчану помоћ коју ће добити,¹⁰ добром реакцијом државе и „знаком да држава мисли на тебе“. (ИНФЖ, 60)

Мере државе позитивно коментаришу и неки од младих испитаника, а у контексту стратегија бриге. Они наводе да су им мере смањиле степен страха за старије чланове породице. Једна испитаница описује свој и братовљев (35 година) однос према родитељима:

Било је весело, нису хтели да нас слушају ... мислим као слушају нас, па им онда буде досадно, па хоће да иду до пекаре, до трафике, само да би отишли негде. Па им ми објашњавамо да су ризична група по свим својим обољењима и потенцијалним болестима, није уопште наивно. Али су били врло непослушни морам признати, и пили су [алкохол] сваког дана! (смех) (ИНФЖ, 29)

Један испитаник наглашава позитивну страну зрелог заједничког становања, истичући да би се, да живе сами, он, његов брат или сестра

¹⁰ „Пријава за једнократну новчану помоћ од 100 евра почиње 15. маја“, објављено 24. априла 2020.

сигурно у новонасталом контексту вратили у породични дом како би помогли родитељима. Испитаник посебно појашњава ситуацију имајући у виду здравствено стање родитеља и њихове године, те регулативу према којој је забрањено кретање особама старијим од 65 година у граду. Он даље наводи:

Ја мислим да је ово што смо у свакодневном контакту помогло јер нисмо морали да размишљамо да ли је ризично да се враћамо да бисмо им помагали. Сад да се плашим шта ће да се деси да сам се заразио пре две недеље. Да ли бих ја сад смео да виђам своју мајку? Јер сам ја њу виђао сваки дан, пролазимо поред ње и пре ове епидемије и кад је почела, нон-стоп смо заједно и ја знам да нема додатног ризика у томе да јој приђем или помогнем. (ИНФм, 32)

Када је реч о манама зрелог заједничког становања у ванредним епидемијским условима, млади испитаници коментаришу „упадања“ у радно време и радни простор. Они описују нове границе приватности и другачије провођење сопственог времена сходно перцепцији потенцијалног преношења вируса укућанима. Једна испитаница наглашава:

Све је почело тако што сам ја осећала страх за укућане, за своју бабу од 80 година, плус родитеље који нису у ризичној групи али су ту негде, још која година и они би упали... Прва емоција коју сам имала је: јаво ја сам толико неуспешна, остала сам овде и тиме доводим у ризик своју породицу, да сам се одселила могла бих кроз да немам контакт са њима! (ИНФж, 29)

Са друге стране, када је реч о испитаницима родитељима, аранжман зрелог заједничког становања коментарише се искључиво позитивно. Они чак наводе како им прија нова пажња деце, како им је драго што су са њима у времену кризе и што се поново интензивно друже. Такође, испитаници родитељи наглашавају да се плаше за своју децу поред претпоставке да младост „гарантује“ мале или никакве здравствене ризике од обољења. Једна испитаница наводи да су се њени синови, договарали да млађи (који живи са родитељима) обавља све послове ван куће, што су она и супруг одбили. Испитаница описује разговор са старијим сином (27 година):

„Све ће Немања“ [млађи син 24]; „Немања и ја смо се договорили, он да излази, да снабдева“; „Никако контакте да имате, ми ћемо баби!“ и тако... „Па нећеш ти ништа!“ [испитаница старијем сину] (...) Па нећу ја да потурам Немању да иде да ми купује, јер то што кажу као „Само за старије и хроничне погубан“, мислим, нећу да размишљам уопште! Лакше ми је да себе потурим, ако треба неко бићу ја та, ја сам шездесет година живела! (ИНФж, 60)

Конечно, уколико испитаници имају и децу која не живе са њима, наводе да се за њих брину знатно више. Једна испитаница која живи са оба своја сина наглашава:

Мени је лакше што смо овде сви, нисам ни размишљала о томе да ће као они донети у кућу [вирус] – јер ако он донесе значи да је он заражен, а мени је већи страх да он буде заражен него што ће да донесе. То је оно што родитељ не би желео да се догоди. (...) А некако имам осећај сигурности кад смо овако сви ту. Не размишљам као: он је тамо у неком стану, како ли проводи време?, или је у неком другом граду па какво ли је стање тамо? Овде знам како је и како изгледа и онда ми је то нека сигурност. (ИНФЖ, 47)

На основу разговора са испитаницима сматрам да су пандемија и увођење мера бриге за себе и шире друштво довели до промена у породичном и друштвеном животу. „Стање пре“ које су карактерисале одређене свакодневне праксе, појединачне и институционалне рутине, уобичајено и неометано одвијање свакодневних активности, перципирано је као „рутина, свакодневица и нормалност“ (Žikić, Pišev & Stajić 2020, 965). У „правој нормалности“ млади у истраживаним породицама ретко помињу здравље родитеља када говоре о свом потенцијалном пресељењу. Брига у породицама углавном је усмерена на бригу о младима, а бригу о самом домаћинству углавном обављају старији чланови. „Нова нормалност“ у контексту пандемије ковида 19 доводи до прекида многих рутина и устаљених активности. На пример, млади, као и запослени родитељи, углавном раде од куће, а неки су и ослобођени радне обавезе. Даље, набавка која је у свакодневици углавном перципирана као дужност родитеља, током пролећа 2020. године постаје чешћа обавеза деце, сходно уверењу да родитеље треба чувати од контакта са другим људима, али и у односу на законске регулативе.

Зрело заједничко становање се у контексту пандемије ковида 19 међу мојим испитаницима ретко перципира као опасно или ризично. Испитаници наводе неке непријатне аспекте заједничког живота у току пандемије, посебно се осврћући на карантин, полицијски час и тешкоће даноноћне упућености једних на друге. Као специфичан могући ризик помиње се „доношење вируса“ у заједничко домаћинство, међутим, иако већина испитаника истиче наративе о младима који ређе оболевају, преносећи вирус породици, многим испитаницима је зрело заједничко становање добар избор у односу на друге могућности. Када је реч о исказима испитаника родитеља, који су перципирани као угрожени, важно је напоменути да нико од њих не би желео да у новонасталој ситуацији не живи са својом децом. Њихови наративи говоре о страху од заражавања деце, али без осврта на сопствену угроженост. Са друге стране, суживот се перципира позитивно и стратешки у односу на став да свакодневни контакти чланова породице обезбеђују праћење здравственог стања њених чланова, те потенцијално брзу интервенцију и бригу у случају заражавања. Такође, уз придржавање мера као подразумевајуће, зрело заједничко становање и „продужена младост“ који се у „правој нормалности“ преиспитују, посматрају се као позитивна околност, будући да укућани једни другима праве друштво у околностима изолације од остатка пријатеља; млади могу да помогну родитељима у набавци хране и

лекова, сви могу да учествују у дезинфекцији домаћинства и посебним здравственим и хигијенским праксама које постају део нове рутине (ношење макси и рукавица, дезинфекција одеће, обуће, намирница и других потроштина које се уносе у домаћинство и слично). Млади испитаници наглашавају да би, да већ не живе у датом породичном аранжману, „нова нормалност“ за њих значила „повратак кући“ и зрело заједничко становање као стратешки избор и праксу бриге.

Брига о својима, људима који се перципирају као да припадају једни другима, перформирајући припадност кроз бригу (Alber & Drotbohm 2015, 7) испољава се у контексту пандемије у три сфере: као брига државе за своје грађане, брига породице за своје чланове и брига појединаца за припаднике свог друштва. У случају младих, потоње се односи на испољавање бриге кроз одрицање (од излазака, дружења, окупљања) како би се спречило ширење вируса и заштитили „други“ – старији грађани са којима млади могу доћи у контакт. У контексту пандемије као адекватна брига посебно се истиче брига о старијима, при чему се сматра да она, што је особа старија, мора бити важнија и већа. Кроз призму феномена „продужене младости“ и зрелог заједничког становања, брига постаје појачана будући да је међугенерациски контакт неминован. Сходно томе, млади испитаници, иако не перципирају своје родитеље као особе у најстаријој животној доби, по избијању пандемије њихову позицију сматрају лиминалном и ризичном. Поред тога позиција родитеља, у контексту зрелог заједничког становања за време пандемије, схвата се као одговорност младих: да их одређеним недељањем (смањивање сопствених контаката, чување здравља, обустављање ноћних излазака) и одређеним делањем (брига о хигијени заједничког животног простора и предузимљивост у случају заразе) заштите од ризика пандемије. Поређењем са резултатима ранијег истраживања, сматрам да је овакав став конструисан условима пандемије и медијским дискурсом појачане бриге о старима. У интервјуима које сам обавила пре марта 2020. године, на пример, млади испитаници не помињу да је значајан аспект њиховог суживота са родитељима нега у старости и болести. „Нова нормалност“ доноси са собом идеју о немоћи и потреби за бригом о члановима породице, као блиској и претећој, те готово ишчекиваној у скоријој будућности.

Коначно, иако је предострожност чланова породице наглашена, резултати овог истраживања подржавају став о дискурсу страха од деце и младих као везаног за јавну, али не и приватну сферу (Pišev, Žikić & Stajić 2020, 849). Према мишљењу мојих испитаника, посао чланова породице је да заштите једни друге, али они се једни других не плаше. Страх родитеља од деце који би могао бити очекиван анализом медија, остаје страх родитеља за децу. У том смислу, детецентричност и фамилистички дискурс етике саможртвовања и спремности да се деца заштите (Tomanović 2017, 164) надјачава страх од конкретне болести. И поред генералног става да би млади и деца имали лакше симптоме у случају заразе, испитаници родитељи наглашавају да би за њих било исто или чак теже да им се разболе деца него да се разболе они сами.

Закључак

Разматрајући представе о бризи и болести услед пандемијем ковида 19, а у домаћинствима у којима родитељи живе са својом одраслом децом, дошла сам до закључка да се зрело заједничко становање и „продужена младост“ углавном перципирају као добре и стратешке околности. Наиме, овакав животни аранжман пружа члановима породице могућност да једни другима помогну у ситуацији која се доживљава као ризична. Овакав став посебно се истиче имајући у виду мере Владе донете током ванредног стања, а које се тичу забране кретања особа старијих од 65 година у граду, као и општег страха од заражавања људи који се у друштву сматрају старијима. Међутим, када је реч о унутрашњим породичним односима, иако се ризик доживљава као већи за родитеље и мањи за младе у породици, сматрам да се у наративима може препознати фамилистички идеал који под „добрим родитељством“ подразумева етику бриге и жртвовања родитеља као стандарде доброг мајчинства и очинства (Томановић 2017). Страх за децу, сходно томе, превазилази страх од деце и подржава став да је дискурс страха од деце и младих у контексту пандемије ковида 19 присутан у јавној, али не и у приватној сфери (Pišev, Žikić & Stajić 2020, 849). Дискурс страха од младих, према резултатима овог истраживања, више утиче на саме младе, њихов однос према друштвеној стварности, себи самима и својим укућанима у „новој нормалности“.

Истраживање спроведено међу младима који живе „продужену младост“ у аранжману зрелог заједничког становања, сматрам важним јер показује ширу промену перцепције бриге кроз нове праксе делања или неделања младих, у чијем је фокусу заштита људи који се иначе доживљавају као пружаоци бриге. Коначно, истичем ограниченост овог истраживања и његовог узорка, те наглашавам да је његов циљ био да покаже како неки људи у Београду виде могућности и ограничења породичне кохабитације у контексту првих месеци пандемије ковида 19.

Литература

- Alber, Erdmute & Heike Drotbohm, eds. 2015. *Anthropological Perspectives on Care: Work, Kinship, and the Life-Course*. New York: Palgrave Macmillan.
- Biehl, João. 2012. “Care and Disregard”. In *A Companion to Moral Anthropology*, ed. Didier Fassin, 242–263. Malden: John Wiley & Sons, Inc.
- Blagojević, Gordana. 2011. „Internet u savremenim etnološkim i antropološkim istraživanjima“. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 134: 17–27.
- Bonanad, Clara, Sergio García-Blas, Francisco Tarazona-Santabalbina, Juan Sanchis, Vicente Bertomeu-González, Lorenzo Fácila, Albert Ariza, Julio Núñez & Alberto Cordero. 2020. “The Effect of Age on Mortality in

- Patients With COVID-19: A Meta-Analysis With 611,583 Subjects.” *JAMDA – Journal of the American Medical Directors Association* 21 (7): 915–918.
- Corijn, Martine & Erik Klijzing. 2001. *Transitions to Adulthood in Europe*. Dordrecht: Springer.
- Dowd, Jennifer Beam, Liliana Andriano, David M. Brazel, Valentina Rotondi, Per Block, Xuejie Ding, Yan Liu & Melinda C. Mills. 2020. “Demographic science aids in understanding the spread and fatality rates of COVID-19.” *PNAS – Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 117 (18): 9696–9698.
- Fingerman, Karen L. 2017. “Millennials and Their Parents: Implications of the New Young Adulthood for Midlife Adults”. *Innovation in Aging* 1 (3): 1–16.
- Gavrilović, Ljiljana. 2004. „Etnografija virtuelne realnosti.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LII: 9–16.
- Gouglas, Athanassios. 2013. “The Young Precariat in Greece: What Happened to ‘Generation 700 Euros’?”. *European Perspectives – Journal on European Perspectives of the Western Balkans* 5 (1): 30–49.
- Honwana, Alcinda. 2012. *The Time of Youth: Work, Social Change and Politics in Africa*. Washington, DC: Kumarian.
- Jin, Jian-Min, Peng Bai, Wei He, Fei Wu, Xiao-Fang Liu, De-Min Han, Shi Liu & Jin-Kui Yang. 2020. “Gender differences in patients with COVID-19: Focus on severity and mortality.” *Frontiers in Public Health* 8: 152. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2020.00152/full> (Accessed April 27, 2021).
- Khosravi, Shahram. 2017. *Precarious Lives: Waiting and Hope in Iran*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Milenković, Marko. 2019. “Responses to the Covid-19 Crisis in Serbia – Democracy and the Rule of Law on Ventilators?”. *Percorsi costituzionali* 2: 441–468.
- Milić, Anđelka. 2001. *Sociologija porodice: kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
- Milić, Anđelka. 2007. *Sociologija porodice: kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
- Mitchell, Barbara A. & Lennox, Rebecca. 2020. “‘You Gotta Be Able to Pay Your Own Way’: Canadian News Media Discourse and Young Adults’ Subjectivities of Successful Adulting”. *Canadian Journal of Sociology*: 213–237.
- Mitrović, Katarina M. 2021. „Fenomen ‘produžene mladosti’ u Beogradu: etnološko-antropološka analiza.“ Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.

- Onder, Graziano, Giovanni Rezza & Silvio Brusaferro. 2020. "Case-Fatality Rate and Characteristics of Patients Dying in Relation to COVID-19 in Italy". *JAMA - Journal of the American Medical Association* 323 (18): 1775–1776.
- Pavlović, Vukašin. 2009. „Podizanje demokratskih i razvojnih kapaciteta političkih ustanova Beograda“. U *Beograd: demokratska metropola*, prir. Vukašin Pavlović & Slaviša Orlović, 11–22. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Piše Marko, Bojan Žikić & Mladen Stajić. 2020. „Indeks ‘korona’: simbolička upotreba kovida-19 u javnom govoru Srbije.“ *Etnoantropološki problemi* 15 (3): 845–877.
- Romero, Fernández Cayetano, Alfonso Corral García & Anabel Abad Villiamor. 2013. "Origen y desarrollo del fenómeno *mileurista* en España: el caso de *El País* (2005–2011)". *Estudios sobre el Mensaje Periodístico* 19 (1): 107–130.
- Tomanović, Smiljka. 2017. „Roditeljstvo između familizma i individualizacije: primer Srbije“. U *Individualizam*, prir. Suzana Ignjatović & Aleksandar Bošković, 162–181. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Trifunović, Vesna. 2010. „Internet kao teren: primer sakupljanja folklorne građe.“ *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 58 (1): 157–168.
- Vučinić Nešković, Vesna. 2013. *Metodologija terenskog istraživanja u antropologiji: od normativnog do iskustvenog*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Zhou, Fei, Ting Yu, Ronghui Du, Guohui Fan, Ying Liu, Zhibo Liu, Jie Xiang, Yeming Wang, Bin Song, Xiaoying Gu, Lulu Guan, Yuan Wei, Hui Li, Xudong Wu, Jiuyang Xu, Shengjin Tu, Yi Zhang, Hua Chen & Bin Cao. 2020. "Clinical course and risk factors for mortality of adult inpatients with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective cohort study". *Lancet* 395: 1054–1062.
- Žikić, Bojan, Mladen Stajić & Marko Piše. 2020. „Nova društvena i kulturna normalnost i kovid-19 u Srbiji od februara do maja 2020. godine.“ *Etnoantropološki problemi* 15 (4): 949–978.

Извори

- “Do you really need to party?” WHO asks world’s youth“, objavljeno 7. avgusta 2020.
<https://www.weforum.org/agenda/2020/08/coronavirus-covid-19-who-youth-young-party-pandemic/> (pristupljeno 25. aprila 2021).
- „MLADI I KORONA: Zašto ih epidemiolozi sve češće ‘prozivaju’“, 23. jun 2020.
<http://www.mojnovisad.com/vesti/mladi-i-korona-zasto-ih-epidemiolozi-sve-cesce-prozivaju-id34095.html> (pristupljeno 25. aprila 2021).

„MLADI NE POŠTUJU MERE! Pronašli su i novo mesto za ŽURKE u doba KORONE! OVO je suludo!“, 9. decembar 2020.

<https://www.espreso.co.rs/vesti/drustvo/680915/mladi-ne-postuju-mere-zurke-novo-mesto-vreme-korone> (pristupljeno 27. aprila 2021).

„Mladi u Srbiji su pronašli ‘rupu u zakonu’ i započeli trend koji ne sme da zaživi“, objavljeno 28. jula 2020. <https://noizz.rs/kontra/kako-se-mladi-u-srbiji-igrāju-sa-koronom/xmt6kkm> (pristupljeno 25. aprila 2021).

„Od sutra na snazi zabrana kretanja za starije od 65 godina“, 17. mart 2020. <https://www.srbija.gov.rs/vest/452130/od-sutra-na-snazi-zabrana-kretanja-za-starije-od-65-godina.php> (pristupljeno 25. marta 2021).

„Penzioneri u petak mogu u kupovinu, termin isti kao i prošle nedelje“ 15. april 2020.

<https://www.blic.rs/vesti/drustvo/penzioneri-u-petak-mogu-u-kupovinu-termin-isti-kao-i-prosle-nedelje/5v95k2b> (pristupljeno 27. aprila 2021).

„Prijava za jednokratnu novčanu pomoć od 100 evra počinje 15. maja“, 24. april 2020.

<https://mfin.gov.rs/aktivnosti/prijava-za-jednokratnu-novcanu-pomoc-od-100-evra-pocinje-15-maja> (pristupljeno 10. maja 2021).

Ustav Republike Srbije (2006) *Službeni glasnik* RS 98/2006.

<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/70-100028/ustav-republike-srbije> (pristupljeno 10. marta 2021).

„Uživo – Obraćanje naciji predsednika Srbije Aleksandra Vučića o uvođenju vanrednog stanja“, 15. mart 2020.

<https://www.youtube.com/watch?v=b9I3eiID7wc&t=1619s> (pristupljeno 25. aprila 2021).

Примљено / Received: 11. 05. 2021.

Прихваћено / Accepted: 15. 11. 2021.